

УДК 37.0: 316

І. І. Тригуб

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ СОЦІОЛОГІЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано стан проблеми соціології освіти у сучасній науково-педагогічній літературі. Визначено основні характерологічні особливості соціології освіти. Автор наголошує на необхідності соціологічного моніторингу системи освіти й ґрунтовного вивчення цього питання та його подальшої розробки.

Ключові слова: освіта, освітологія, соціологія освіти, функції соціології освіти, криза освіти, соціологічний моніторинг.

В статье проанализировано состояние проблемы социологии образования в современной научно-педагогической литературе. Определены основные характерологические особенности социологии образования. Автор подчеркивает необходимость социологического мониторинга системы образования и основательного изучения этого вопроса и его дальнейшей разработки.

Ключевые слова: образование, освітологія, социология образования, функции социологии образования, кризис образования, социологический мониторинг.

The paper analyzed the problems of sociology of education in modern scientific and educational literature. The main character of sociology of education. The author stresses the need for sociological monitoring the education system and a thorough study of this question and his future development.

Keywords: education, osvitology, sociology of education, functions of sociology of education, education crisis, sociological monitoring.

Постановка проблеми. Освіта відіграє в житті людини важливу роль. В Законі України «Про освіту» підкреслено, що «освіта – це основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України» [2]. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства.

Освіта як соціальний інститут відповідає за своєчасну та адекватну підготовку людей до повноцінного функціонування в суспільстві.

© Тригуб І.І., 2013

Система освіти є надзвичайно важливим чинником соціалізації особистості [1, с. 380].

Як зазначає Сисоева С. О., освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. Через освіту, як найбільш масовий соціальний інститут, здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян [8, с. 5]. Як соціальне й культурне явище, освіта є атрибутом людства, невід'ємним його супутником у поступальному русі еволюційного розвитку.

Упродовж останніх десятиліть розвиток освіти став об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знання. Питання аксіології, онтології, логіки, методології, етики освіти знайшли своє відображення в дослідженнях з філософії освіти. Загальновідомими є завдання, що реалізуються педагогікою, адже педагогіка, як соціальна наука, зосереджена на теорії та закономірностях навчання, виховання і соціалізації людини, а відтак не спроможна охопити усю сферу освіти, її цілісний феномен та закономірності розвитку. До сьогодні не існує наукового напрямку у рамках якого освіта вивчалася б як цілісне явище, а міжпредметна координація та інтеграція сприятиме дослідженню розвитку освіти у сукупності усіх чинників, що мають вплив на неї та упосліджений нею вплив на суспільство [5, с. 3]. Такою наукою на думку В. О. Огнев'юка може стати освітологія. У 1996 році ним вперше було використано дане поняття.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити сутність та основні функції соціології освіти.

Виклад основного матеріалу. На потребі всебічного підходу до вивчення освіти наголошує й Президент НАПН України Кремень В.Г.: «Освіта в цілому це поле комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу й системного аналізу, оскільки вона є «системним» об'єктом ...» [3, с. 47]. Спираючись на цю думку, фундатори нового напрямку у галузі вивчення освіти вважають, що освітологія має формуватися як наука, що розкриває спрямованість еволюції самого інституту освіти у напрямі набуття ним функції важливого цивілізаційного механізму розвитку, відповідального за випереджальне формування якостей людини, суспільного інтелекту та якості самих освітніх систем. Освітологія покликана зосередитися на дослідженні сучасної освіти як цілісного суспільного феномену, чинниках, що впливають на її розвиток та зумовлюють вплив освіти

на розвиток сучасної цивілізації як цивілізації освіти й науки, цивілізації людини нового рівня — людини освіченої.

Освітологія має інтегрувати усі напрями наукових досліджень у сфері освіти й запропонувати новітні шляхи розвитку освітньої сфери. Як науковий напрям, освітологія головним завданням має розвиток сфери освіти як цілісного суспільного феномену, що сприяє духовному, культурному, соціально-економічному і науково-технологічному функціонуванню, відтворенню і розвитку суспільства. Освітологія покликана зосередити свій науковий інструментарій на філософії, історії та соціології освіти, практичних завданнях пов'язаних з економікою освіти, освітньою політикою, удосконаленням освіти та прогнозуванням її розвитку, а також на процесі становлення суспільства освіченої людини, формуванні сукупного інтелекту суспільства та розвитку сучасної цивілізації як цивілізації освіти і науки [5, с. 4]. Отже, можемо зробити висновок, що соціологічний вимір сучасної освіти є дійсно важливим на сьогоднішній день.

Українська система освіти потребує змін у власному розвитку й вирішення повсталих проблем, що неможливо забезпечити без належного соціологічного аналізу, в тому числі без розробки соціальних прогнозів розвитку освіти і діагностики негативних явищ, які гальмують процес поступу освіти. Це завдання повинно розв'язуватися диференційовано соціологією загальноосвітньої школи, соціологією професійної школи і соціологією вищої школи, тобто соціологією освіти загалом [4, с. 31].

Проблеми соціології освіти знайшли своє відображення в працях Еміля Дюркгейма, Раймона Будона, Талкотта Парсонса, Алена Турена, П'єра Бурдьє та ін. Радянські вчені не виділяли соціологію освіти із загально-соціологічної теорії до 60-х років. Переважна більшість соціологічних проблем освіти розроблялася в межах педагогіки (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський). І тільки в 60—70-ті роки соціологія освіти почала складатися як самостійна галузь знання.

Хоча історія розвитку освіти в Україні має досить глибоке коріння, фундаментальні дослідження у вітчизняній соціології стосувалися виключно державного сектора цієї системи. Значну роль у вивченні даної проблеми відіграли роботи В. І. Астахової, І. В. Бестужева-Лади, В. В. Миронова, В. Я. Нечаєва, М. Н. Руткевича, Ф. Р. Філіпова та інших науковців [6, с. 26].

Що ж стало передумовою відокремлення соціології освіти в самостійну наукову галузь? Виокремленню соціології освіти в самостійну наукову дисципліну сприяли такі об'єктивні чинники [7, с. 481]:

- перетворення феномену освіти в складне й багаторівневе соціальне явище, яке визначає напрямки розвитку людської цивілізації;
- набуття освітою найпотужнішої виробничої сили, якою людство почало опановувати тільки протягом XX ст.;
- швидке зростання протягом останніх 100 років кількості навчальних закладів і охоплення освітянською діяльністю всього населення — дітей і дорослих;
- зростання ролі освіти в соціалізації особистості, підготовці працівників нового типу, громадянина, активного соціального суб'єкта;
- переростання системи освіти у відносно самостійну і стійку форму соціальної практики і в той же час поглиблення взаємозв'язків і взаємозалежності освіти з економічною, політичною, культурно-духовною та іншими сферами суспільного життя;
- широке використання освіти як послуги, що продається, як цінної інтелектуальної власності, як підприємництва і як джерела прибутку;
- швидке зростання престижу вищої освіти як джерела розвитку промисловості та військової могутності;
- поява значної кількості теоретично підготовлених і практично працюючих в царині освіти соціологів.

Соціологію освіти у наукових джерелах визначають як галузь соціологічного знання, яка вивчає закономірності та функціонування освіти як соціокультурного інституту, її взаємодію з іншими інститутами і суспільством загалом, а також соціокультурні процеси і соціальну політику у сфері освіти [7, с. 486].

На основі формулювання терміну «соціологія освіти», можна визначити й об'єкт соціології освіти, яким найчастіше керуються науковці у галузі соціології. Це сфера освіти, те соціальне середовище, в якому відбуваються процеси навчання і виховання, взаємодіють суб'єкти освіти.

До визначення предмету соціології освіти спеціалісти підходять по-різному. Одні акцентують увагу на вивченні соціальних функцій освіти, другі — на виявленні різних аспектів взаємодії освіти та інших соціальних інститутів.

За своєю структурою соціологію освіти поділяють на [9, с. 320]: *теоретичну соціологію освіти*, яка займається розробкою теоретико-методологічних проблем реформування освіти, виявом соціально-культурних факторів, пізнання і виховання, взаємообумовленістю соціальних і духовних процесів в освіті і т. д.; *прикладну (емпіричну) соціологію освіти*, завданнями якої головним чином є діагностика соціально-педагогічної ефективності різних типів і стилів життя, традицій культури; *експериментальну прикладну соціологію освіти*, яка виступає зазвичай у нерозривному зв'язку із соціальною педагогікою і спрямована на розробку нових соціально-педагогічних центрів, форм і методів виховної роботи і т. д.

Для кращого розуміння поняття «соціологія освіти» необхідно визначити її функції. Більшість наукових джерел пропонує одну й ту ж класифікацію. Отже, відповідно з проблемно-тематичним змістом предмету соціології освіти визначають такі її основні функції [6, с. 314]:

- соціалізації — дослідження місця і ролі освіти в освоєнні і накопиченні індивідом соціального досвіду, освоєння суспільних норм, традицій і стереотипів поведінки;
- теоретичну — розширення, приріст і збагачення соціологічних знань про освіту як соціальне явище;
- прогностичну — розробка соціальних прогнозів про передбачувані тенденції процесу і можливі результати навчально-виховних проєктів;
- описову — систематизація і опис дослідницького матеріалу про освіту в аналітичних записках, звітах, статтях, книгах;
- інформаційну — збір, систематизація і накопичення соціологічної інформації про хід процесу освіти, стан справ в окремих його напрямках, ефективність тих або інших методик і прийомів;
- ідеологічну — формування соціологічних поглядів і ідей; вивчення того, як вони входять в цілісну систему пояснення суспільства;
- перетворюючу — розробка (на основі соціологічних вимірів впливу на соціальні відносини методів дії результативних технологій навчання і виховання) системи соціального управління освітою.

Городяненко В. Г. у своєму підручнику розкриває методологічну основу соціології освіти. В неї включаються [1, с. 397]: концепція єдності процесів пізнання, навчання і виховання як видів соціально-культурної діяльності; теорія соціалізації, тобто включення індивіда в той або інший соціально-культурний простір життєдіяльності.

На наш погляд, важливо далі розглянути детальніше дослідження яких проблем на сьогодні цікавить соціологів у сфері освіти.

Перебіг в останній чверті XX ст. глобальної кризи освіти стала пильним предметом досліджень сучасних соціологів (А. Печчеї, Ф. Кумбаса та ін.). Вони вказують, зокрема, на такі ознаки цієї кризи [7, с. 494-495]:

- зростання «функціональної неосвіченості» у світі, яка охоплює 1 млрд. чоловік;
- розрив між освітою та культурою;
- відставання освіти від науки;
- збереження дисфункцій сучасних освітянських систем, що обумовлює зниження якості освіти;
- послаблення впливу освіти на соціалізацію молоді;
- зростаюча диспропорція між потенціями людської культури, досягненнями суспільства і культури мас;
- низький коефіцієнт корисної дії використання людством своїх могутніх ресурсів, наукових відкриттів, нових технологій, інформаційних систем;
- постійно зростаючий розрив між вищими досягненнями, професійною майстерністю окремих видатних особистостей і діями в цій галузі основної маси працівників та ін.

Серед загальних тенденцій, що характеризують вихід освіти із кризи, фахівці з соціології називають такі [4, с. 296]:

- демократизація всієї змістовної системи навчання і виховання та інституційної структури освіти;
- структурне оновлення;
- прагнення змістовно оновити освіту підвищенням фундаменталізації, гуманізації та гуманітаризації, посиленням екологічного й психологічного компонента в освіті, впровадженням комплексної інформації;
- використання провідних, найновітніших технологій навчання;
- інтеграція та глобалізація освіти як на національному, так і на світовому рівні;
- нарешті, провідною ідеєю модернізації освіти є її розвиток за принципом безперервності, створення єдиної системи неперервної освіти, що становитиме органічний комплекс державних і громадських (приватних) освітніх установ.

Розв'язання проблем, що постали у вітчизняній освіті, вимагатиме від соціології, особливо соціології освіти ще більших зусиль по всебічному аналізу її реального стану, визначених тенденцій і проблем

розвитку і участі в забезпеченні інтеграції України з Європейською спільнотою. Необхідно сприйняти модернізацію та адаптацію освіти до нових ринкових умов як складну соціокультурну дію, що вимагає впровадження особливої політики, державної та громадської підтримки, програмування новацій, соціальних проектів, експериментів у цілому комплексі безпосередніх соціальних дій.

Висновки. Освітологічний контекст дослідження освітніх процесів та явищ дозволить в іншому науковому ракурсі зрозуміти характер та сутність суспільного феномену – освіти. Дослідивши сутність (предмет, об'єкт) та основні функції соціології освіти, визначивши об'єктивні чинники виокремлення її в самостійну наукову дисципліну, ми дійшли висновку, що соціологія освіти значною мірою спрямована на забезпечення соціологічного супроводу розвитку освітньої системи: соціологічний моніторинг процесу реформування освіти, інститутів соціального управління освітою, отримання інформації про стан, тенденції і проблеми в освіті. Проблеми соціологічного моніторингу та діагностування в освіті поки що недостатньо розроблені не лише в нашій країні, а й за кордоном. Тож, подальший розвиток досліджень у даній дисципліні, на нашу думку є важливим для розвитку української системи освіти.

Література

1. Городяненко В. Г. Соціологія: підручник / В. Г. Городяненко. – 3-тє вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 544 с. – (Серія «Альма-матер»). – 403с.
2. Закон України «Про освіту» // Голос України. 1997. № 77.
3. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина, Освіта. Соціум. К.: Грамота, 2007, - 576с.
4. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс: HYPERLINK "http://www.big-lib.com/book8_Sociologiya_Zagalnii_kurs" Навчальний посібник / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К.: Каравела, 2006. – 408 с.
5. Огнев'юк В. О. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. О. Огнев'юк // Науково – методичний журнал «Шлях освіти». – 2009. - №4(54). – С.2-6.
6. Подольська Є. А. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей / Є. А. Подольська, Т. В. Подольська. – К.: Інкос, 2009. – 352 с.
7. Примуш М. В. Загальна соціологія: Навчальний посібник / М. В. Примуш. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 592 с.

8. Сисоєва С. О. Освіта як об'єкт дослідження / С. О. Сисоєва // Шлях освіти: науково-методичний журнал. – К.: Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Асоціація працівників гімназій і ліцеїв України. - № 2, 2011. - с. 48 - С. 5-11.

9. Сірий Є. В. Соціологія / Є. В. Сірий. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.

Рецензенти:

Сисоєва С. О. – д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України,
Побірченко Н. А. – д. псих. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2012